

Seksualnoj revoluciji — u stvari destrukciji — koju je komercijalizirana publicistika stavila na svoje naslovne stranice, suprotstavljamo snažne pokrete seksualne evolucije. Oni preobrazuju, i oplemenjuju obiteljski život. Te tihe i čiste duboke vode nose svu budućnost svijeta i Crkve, a zastupnici seksualne sebičnosti i besprincipijelnosti i bolje je da nemaju potomstva — samo bi ga iskvarili. Tako se s čovječanstva neprestano skida plijesan. Božji sud na svijetu često je imanentan. Budućnost pripada bosim nogama — rekao je Svet Marden — a mi dodajemo: i čistim srcima, koja će Boga gledati.

Stjepan Tumbas

GLEĐANJE NA MORALNE PROBLEME »HUMANAE VITAE« U ITALIJI

Često se govori da se u Italiji vrlo mnogo drži do dogmatske ispravnosti, no da su mnogo tolerantniji u pitanjima morala. Osim toga, Talijani su rođeni pravnici, pa vrlo lako sve gledaju pod vidikom prava — »što Crkva dopušta ili zabranjuje« — tražeći, koliko je moguće, da sve svedu na najmanje obveze, a da pritom ne zaniječú principijelnu važnost zakona. Treća bi karakteristika mogla biti prirodna im diplomacija kojom žele prevesti »žedna preko vode«, ali na uljudan i ljubezan način.

Ne smijemo zaboraviti da se u Italiji redovito piše vrlo obzirno i pažljivo: nitko se ne želi staviti u sukob s hijerarhijom i crkvenim vlastima. Tek posljednjih godina mogu se čitati u kontestatorskim časopisima i listićima otvoreni napadaji na hijerarhiju, pa i na samog Papu. No ako se redovito malo piše protiv odluka crkvene hijerarhije, to ne znači da se sve odluke vrlo strogo uzimaju: malo je možda naroda koji tako često primjenjuju princip epikeje, tj. blagog tumačenja zakona; uza sve teoretsko poštivanje zakona praksa ide svojim blažim tokom.

Da se bolje shvati stav talijanskih vjernika i svećenika, treba imati na umu utjecaj što ga vrše stranci u Italiji, napose u Rimu. U najraširenijem talijanskom tjedniku *Famiglia cristiana*, čija naklada dostiže 1,500.000 primjeraka, već godinama surađuje o. Bernhard Häring, poznati njemački moralist. Njegova je »širokogrudnost« u više navrata bila osporavana, no to ne priječi da njegova rješenja utječu tjedno na kojih pet milijuna katoličkih čitatelja i da stvaraju javno mišljenje. Među mlađim svećenstvom dobro su poznata djela Karla Rahnera i drugih progresivnih teologa. Talijanski prijevod djela *Handbuch der Pastoraltheologie* donio je u pitanju braka žučljive napadaje Franza Böcklea na encikliku *Humanae vitae*.

Govoreći o enciklici *Humanae vitae*, moramo spomenuti da se u njoj nikad ne spominje teški ili smrtni grijeh. Osobno sam uvjeren da je Papa sigurno pretpostavljao bar objektivno teški grijeh, jer se inače ne bi mogao protumačiti nje-

gov poziv na čestu ispovijed (25,28). No jedan ili drugi episkopat pozvao se baš na Papu da utvrdi kako ne treba na laku ruku govoriti o teškom grijehu (Istočna Njemačka, Engleska i Wales).

Gotovo sve biskupske konferencije svijeta pozabavile su se enciklikom *Humanae vitae* i sve su sporazumne s Papom u načelu da se umjetno ograničenje porođaja protivi moralnom zakonu. No čim se postave pitanja, napose pastoralnog značaja, odgovori raznih episkopata prilično se razlikuju. Dok su neki od njih potpuno i u cjelini prihvatili Papin stav, pozivajući se na vrhunaravne motive kršćanske poslušnosti, drugi su nastojali da izađu što više u susret onima koji su u poteškoćama i na teoretskom području, ukoliko se neki svećenici i vjernici, napose liječnici i učenjaci, nisu uspjeli uvjeriti o opravdanosti Papine odluke, i na praktičnom području, ukoliko ženidbeni drugovi, koji ozbiljno žele biti pravi kršćani, ne vide ozbiljnu mogućnost da iskreno primijene Papinu izjavu protiv umjetnog načina reguliranja porođaja.

Biskupi Zapadne Njemačke nastojali su izaći u susret svim poteškoćama vjernika. Slično i Belgijanci. Austrijanci su vrlo izričiti ukoliko smatraju dopuštenim u nekim slučajevima pristup svetoj pričesti bez ispovijedi. Do sličnog zaključka, no u još drastičnijem obliku, došli su biskupi Engleske i Walesa. U nešto blažem obliku izražuje se kanadski episkopat. Skandinavci misle da se ne isplati gubiti smisao razmjera i da ima važnijih stvari nego što je odrediti sve do u tančine intimni život ženidbenih parova. Francuski biskupi pozvali su se na sukob dužnosti, koji je izričito odbačen u Papinoj enciklici (14 d). Švicarski se biskupi, slično kao i zapadnonjemački, zaustavljaju potanko na pitanju osobne savjesti u problemu ograničenja porođaja te dolaze do zaključka da se dobro raspoloženi vjernici, iako u poteškoćama, mogu smatrati bez grijeha pred Gospodinom. Američki biskupi s jedne strane naglašavaju za vjernike da nitko ne smije tvrditi da je umjetna kontracepcija objektivno dobra, a s druge strane u pitanju slobode teoloških istraživanja ostavljaju mogućnost osporavanja.

Po mojem osobnom mišljenju najzanimljiviji i možda najdublji je stav biskupa Istočne Njemačke. Što se tiče prakse, istočnonjemački episkopat upozoruje da u ispovijedi treba otvoreno reći stav Crkve u pitanju ženidbe i ljubavi. »Naprotiv — dodaju istočnonjemački biskupi — moramo biti vrlo suzdržljivi u postavljanju pitanja. Ne spada na nas raspravljati o pojedinostima liječničkog značaja. Osim toga, kako tvrdi Sv. Otac u svojoj enciklici, treba ići vrlo polako govoreći o »teškom grijehu«, napose kad je očito kršćansko ponašanje pokornika. Ne želeći ništa smanjiti, moramo ostaviti čestu zapovijed na njezinu mjestu, koje nije ni prvo ni najvažnije.«

A što je s talijanskim biskupima? Što su oni rekli — pitat će možda tkogod malo nestrpljivo. Imajući u vidu pretpostavke, njihov ćemo stav prilično lako razumjeti. Oni izjavljuju svoju najpotpuniju lojalnost i suglasnost s Papinom enciklikom, no, postavljajući sebi problem vjernika, čiji manjci nisu plod sebičnog odbijanja plodnosti, nego poteškoća, kojiput vrlo velikih, kako da usklade zahtjeve odgovornog očinstva sa zahtjevima njihove međusobne ljubavi, koja je »potpuno ljudska ljubav, tj. ujedno osjećajna i duhovna« (HV 9), »u tom slučaju«, nastavljaju talijanski biskupi, »njihovo ponašanje, iako nije u skladu s kršćanskim pravilima, ne može se očito ocijeniti u svojoj težini kao kad bi proizlazilo isključivo iz poticaja pokvarenih sebičnošću ili hedonizmom«.

Što zapravo žele reći talijanski biskupi tim uvijenim riječima? Tko brani progresivna rješenja, vidi u izvatku izjavu da teški grijeh čine samo oni koji jedino iz sebičnosti ili hedonizma ograničuju porođaje umjetnim sredstvima.

Osobno se ne bih usudio to tako odlučno tvrditi jer je poznato da katolički moral priznaje razliku i među teškim grijesima; no imajući sve u vidu, ne čini mi se nipošto nevjerovatnim ni takvo tumačenje, to više što u istom dokumentu biskupi govore o »idealnom cilju« i o Crkvi »učiteljici ideala«.

U kontaktu s praktičnim i angažiranim vjernicima, u Italiji se posve jasno vidi da su ispovjednici općenito mnogo blaži u pitanju odgovornog roditeljstva. Koliko je to slučaj i u manjim mjestima, vrlo je teško ustanoviti jer ne postoji nikakva ozbiljna anketa o tom pitanju ni među svećenicima ni među vjernicima.

Sve u svemu, problem nataliteta u Italiji nije tragičan iako postotak novo-rođenih nije osobito visok: Italija ne izumire. Talijani imaju rado djecu i s ljubavlju podnose žrtve što ih zahtijeva dijete. U pitanju nataliteta od velike je važnosti da li koji narod iskreno voli i cijeni život ili mu je svejedno ili mu se čak i gadi živjeti. Kad koji narod stigne do gađenja pred životom, znak je da je njegovo doba svršeno i da mu ne preostaje drugo nego da izumre. Nama to može biti žao s nacionalnog ili s vjerskog stajališta, no redovito se bar u demokratskim zemljama teško može što promijeniti.

* * *

Nakon ovog iskrenog prikaza oca dra Stjepana Tumbasa, profesora moralke u Messini, razvila se u Obiteljskoj ljetnoj školi vrlo plodna rasprava o smjernicama koje su dali naši biskupi u vezi s pitanjima savjesti na području bračnog čudoređa. Te su smjernice u pojedinosti razrađene upute o tome kakav stav treba da zauzmu i ispovjednici i pastoralni radnici pa i sami kršćanski bračni drugovi. Upute se odlikuju razumijevanjem i blagošću jer uzimaju u obzir zamršenost životnih situacija i razvoj savjesti svakog pojedinca, a da pritom ne prelaze u napuštanje moralnih principa.

O. Tumbas nije mogao osobno doći u Zagreb, pa je raspravu vodio o. dr. Ivan Fuček, profesor moralke na Filozofsko-teološkom institutu D. I. na Jordanovcu u Zagrebu.

1970. godine izdali su naši biskupi »Uputu naših biskupa o enciklici Pape Pavla VI. *Humanae vitae*. Pastirska poruka biskupa Jugoslavije o prenošenju ljudskog života« (Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1970.)

U Uvodu, koji su potpisali nadbiskup splitski dr. Frane Franić, nadbiskup ljubljanski dr. Jožef Pogačnik i nadbiskup sarajevski dr. Smiljan F. Čekada, kaže se: »Za našu lokalnu Crkvu ne vrijede ni tumačenja o 'Humanae vitae' raznih privatnih teologa, pa ni iz naše zemlje, ni tumačenja raznih svjetskih biskupskih konferencija, nego tumačenje naših biskupa kako je izneseno u ovoj poruci.« (str. 4.) — U raspravi čut ćemo da li se razne biskupske konferencije slažu ili ne.

Br. 9. »Zbog cjelovitosti naše pouke u katezezi i ispovjedaonici moramo se sjetiti onoga što je dopušteno i što je zabranjeno u ovoj enciklici.

Tu valja spomenuti dva moralna načela. Najprije klasično načelo o činu s dvostrukim učinkom. Po tom načelu dopušten je neizravan pobačaj, neizravna sterilizacija, pa i neizravna upotreba kontracepcijskih sredstava. Enciklika kaže: »S druge strane, Crkva ne smatra nedopuštenom upotrebu načina liječenja koji su potrebni za liječenje bolesti tijela, iako bi odatle nastalo, makar predvidivo, sprečavanje plodnosti, pod uvjetom da to sprečavanje ni iz kojeg razloga ne bude izravno namjeravano« (HV t. 15). Dopušteno je, dakle, uzeti od-

govarajući lijek, na primjer radi regulacije posve neuređenog mjesečnog ciklusa, radi odgađanja ovulacije prije koncertnog ili sportskog nastupa, putovanja ili ispita, vjerojatno i za vrijeme dojenja radi normalizacije funkcija organizma.

Drugo načelo odnosi se na opravdanu, pravičnu samoobranu. Dopušteno je, dakle, uzeti sredstvo da se žena može obraniti pred nepravедnim napadačem, na primjer pred nasilnikom.

Valja dobro zapamtiti da se u tim slučajevima sprečavanje začeca ne namjerava, nego samo dopušta.«

Br. 10. »Nije nipošto dopušteno uzimati kontracepcijska sredstva kao manje zlo u slučaju takozvanog sukoba dužnosti. Može se, naime, dogoditi da roditelji ne mogu, pa i ne smiju, imati više djece. To je jedna dužnost. Druga je dužnost podržavati bračnu ljubav bračnim činima, jer bi bez toga bračna ljubav i s njom sam brak mogli doći u opasnost. Između tih dviju dužnosti: ne imati više djece i sačuvati brak, neki drže da je veća dužnost sačuvati brak, pa onda tvrde da je nemoguće sačuvati brak pomoću periodičnog uzdržavanja, te u tim slučajevima dozvoljavaju upotrebu kontracepcijskih sredstava kao manje zlo. Mi pak držimo da nije dopušteno činiti zlo da se postigne dobro. U tim i sličnim slučajevima jedino dopušteno sredstvo da se podrži bračna ljubav i tako spasi sam brak jest periodično uzdržavanje i vršenje bračnog čina u neplodnim danima.«

Br. 11. »Još je manje dopušteno uzimati kontracepcijska sredstva pod isprikom da se, kako neki hoće, pojedini čini bračnog života podređuju njegovu totalitetu, pa stoga tobože svaki bračni čin ne bi mogao biti direktno upravljen k životu i prokreaciji: dosta bi bilo da to bude indirektno, tj. tim što je brak kao takav plodan, a bračni čin izraz plodne bračne ljubavi. No takvo se tumačenje protivi samoj prirodi roditeljske moći kao takve (HV t. 13), pa prema tome i prirodi samog bračnog čina kao takvog.«

Br. 15. »Dobro pokornika traži da ispovjednik upozna stanje njegove duše. Zato Crkva naređuje ispovjedniku da postavi upite u vezi s brojem, vrstom, okolnostima grijeha i okolnostima pokornika.

Upiti se postavljaju ako ima dovoljno temelja da se opravdano posumnja da se pokornik, dobronamjerno ili zlonamjerno (bona vel mala fide), nije optužio za sve grijehе koje mora ispovjediti. Pokornik nije samo krivac nego i tužitelj. Zato mu treba vjerovati.

Mnogo razboritosti treba pri ispitivanju o seksualnim grijesima. Pitati treba najpotrebnije. Norme Sv. Oficija od 16. srpnja 1943. ističu da je bolje na tom području manje inzistirati nego pretjerati uz pogibelj sablazni. Ipak, kako smo rekli, danas će biti teže pretpostaviti sablazan nego prije kad nisu bila toliko razvijena sredstva društvenog saopćavanja.

Ispovjednik treba da postavlja najprije općenita pitanja, npr. da li pokorniku savjest štogod prigovara u pogledu bračnih i roditeljskih dužnosti. Ako je potrebno, nastavlja se konkretnijim pitanjima. Nikad ne valja ispitivati o načinu kako se zlopotrebljavaju bračni odnosi. U krajevima gdje je zlouporaba bračnih odnosa općenito raširena ima ispovjednik opravdanog razloga da pita o grijehu bračnog onanizma one koje ne poznaje.«

Br. 17. »Jasnoća u tumačenju traži od nas da se držimo načela postupnosti. Ne može svatko odmah sve razumjeti. Drukčije se tumači djetetu, drukčije odraslome. Na putu shvaćanja istine čovjek nailazi na neke poteškoće uma ili volje, koje treba postepeno svladavati. I Bog je tako postupao u povijesti spašenja objavljujući nam svoje istine i zakone.

Apostol, dakle, mora poštivati psihološke i povijesne zakone, mora poštivati stupnjeve i načine duhovnog razvoja po kojima se ljudi uspinju prema cjelovitosti istine. Istina mora ulaziti u dušu ne samo logikom, kroz um, nego i psihološki, prikladnim načinom, kroz srce.

Treba nam također čekati i na čas milosti. Jer nema svaka duša jednaki stupanj milosti, pa ne može svatko na isti način i jednakom brzinom svladati teškoće koje se suprotstavljaju Božjim zakonima.

Konkretno govoreći, to znači da moramo iskreno priznati teoretske i praktične poteškoće koje susreću duše u prihvaćanju nauke na području bračnog morala. Te teškoće ne moraju uvijek izvirati iz egoizma i hedonizma, kako mi koji put brzopleto propovijedamo. U tim teškoćama mogu se skrivati razne predrasude, koje se nesvjesno stiču odgojem i koje mogu u nekoj duši biti tako ukorijenjene da su za neko vrijeme nesavladive. O svemu tome treba voditi računa prigodom pouka o bračnom moralu i prigodom prosuđivanja težine grijeha u ispovjedaonici: da li dati ili ne dati odrješenje.«

Br. 19. »To ne znači da grijesi protiv bračnog morala, konkretno grijesi koji se čine upotrebom umjetnih kontracepcijskih sredstava, nisu po sebi, objektivno govoreći, teški grijesi. Takva tvrdnja bila bi u suprotnosti s naukom Papine enciklike, koja iznosi nauku o kojoj ovisi vječni spas duša bračnih drugova. Prema tome, tu se radi o objektivno teškim obvezama i o objektivno teškim grijesima. Ali možda nigdje nije tako teško prosuditi subjektivnu krivnju grešnika kao baš na ovom području. Mi znamo da je manja osobna odgovornost grešnika ukoliko je jača strast ili napast. Impuls seksualnih grijeha toliko je jak, izvire iz takvih dubina čovjekova bića da na području ovoga grijeha bivaju oslabljeni čimbenici o kojima ovisi grijeh i težina grijeha. Svijest se poremećuje, emotivni elementi slabe volju tako da slabi svjesnost i sloboda, pa time grešnik ima olakšavajuće okolnosti. Ipak je napisano: »Nemojte se varati! Ni bludnici, ni idolopoklonici, ni preljubnici, ni mekoputnici . . . neće baštiniti kraljevstva Božjega.« (1 Kor 6, 9—10)

Br. 30. »Ipak u pojedinanim slučajevima moguće su ignorantia invincibilis (nesavladivo neznanje) i bona fides (dobronamjernost). Papa ne želi dokinuti iz tradicionalne moralke principe o ignorantia invincibilis i o bona fides. Prema tome, ostaje pitanje vrlo praktične naravi, naime: može li ispovjednik ostaviti u pojedinom slučaju bračne drugove in bona fide? Ne reagirati, nego ih pustiti da nastave postupati kako postupaju, a da ne uvide da neispravno postupaju?

Odgovor je općenite naravi. Sv. Penitencijarija je 16. III 1886. izjavila da te grijeha treba tretirati i o njima ispitivati »aequae ac de aliorum peccatorum mortalium gravitate«, tj. kao i u pitanju drugih grijeha. Bona fides u stvarima bračnog morala po sebi je moguća. O bračnom se moralu toliko govori i piše da ima mali broj ljudi koji o tome ne bi ništa čuli. Svi su katolički bračni drugovi bili upućeni u moralna pitanja braka već prije vjenčanja. Osim toga, bračni moral ubrajamo među zapovijedi u kojima nijedan odrastao čovjek redovito ne može za duže vrijeme ostati neupućen. Bona fides (dobronamjernost) mogla bi biti npr. kod žene ako je bolesna i ako radi po savjetima liječnika; u slučaju kad joj je muž posve pijan i uopće se ne brine za djecu; u obiteljima u kojima već ima više djece; kad roditelji slabo zaraduju; kad je stan malen; kad je žena bolesna ili je već imala više carskih rezova; kad bi novo rođenje, prema izjavi liječnika, bilo smrtno pogibeljno; kad je ugrožen odgoj djece.«

Br. 31. »Dosljedno tome, prema općem naučavanju moralista, potrebno je reći da je u takvom izvanrednom primjeru dopušteno penitenta (pokornika)

ostaviti in bona fide ako ispovjednik predviđa ili se boji da će upozorenje biti bezuspješno ili da će ono iz nehotičnog (materijalnog) grijeha učiniti hotimičan (formalni) grijeh (iz materijalnog grešnika učiniti formalnoga). Ipak, i u tom primjeru potrebno je izuzeti slučaj kad bi iz propuštene opomene slijedilo veće zlo nego iz upozorenja, npr. kad bi zbog toga trpjela zajednica ili nastala sablazan.«

Br. 32. »Papa sam poziva učenjake da nastave istraživanja (HV t. 24). Ako bi neki katolik imao razborite razloge protiv naučavanja Enciklike, smio bi te razloge »slobodno i povjerljivo, s poštovanjem i ljubavlju« (Lumen gentium 37) predložiti. No ne bi smio protiv nauke Enciklike, ili uopće protiv crkvenog učiteljstva javno govoriti i pisati. Nije dužan naučavanju Enciklike prionuti u sebi (sensu religioso), ali se na svaki način mora trsiti da svoju savjest formira po nauci Enciklike, jer »kršćani u oblikovanju svoje savjesti treba da brižno paze na svetu i sigurnu nauku Crkve. Njezina je zadaća da načela moralnog reda, što proistječu iz same ljudske naravi, svojim ugledom objavljuje i potvrđuje.« (Dignitatis humanae 14). Kroz to vrijeme mogao bi se taj čovjek ravnati po svojoj čvrstoj dobroj vjeri i mogao bi dobiti odrješenje ili bez ispovjedi ići na pričest. Takav error invincibilis (nesavladiva zabluda) bio bi prigodice (per accidens) moguć, ali ne može biti pravilo za ravanje.

Redovito će ispovjednik postupati tako da penitente koji su in bona fide upozori na neispravnost njihova postupka. U praksi je potrebno da pazi da penitenta ne zavede in bonam fidem svojom šutnjom tamo gdje bi morao govoriti da se čuva da bonam fidem pozitivno ne potvrdi, i ako poslije diskretnih pitanja sazna da penitent griješi zloupotrebom braka, neka ga upozori.«

Diskusija

O. Fuček: »Po nauci enciklike Humanae vitae 'svaki bračni čin mora ostati po sebi usmjeren na prenošenje ljudskog života' (br. 11), pa je po sebi, 'intrinsece', zlo ako se direktno zahvaća i priječi plodnost (br. 14). A kad je nešto po sebi zlo, ni iz kakvih razloga ne može biti opravdano. Mnogo se raspravlja o pitanju jesu li čini kontracepcije, samozadovoljenja itd. po sebi zli, po svojoj naravi zli, u srži zli. Ako jesu, tada nema iznimaka. U toj točki ima nedosljednosti i kod inače tradicionalnih moralista koji dopuštaju iznimke. S tim u vezi meni je bilo ugodno pročitati u Uputi naših biskupa (br. 30), gdje je govor 'de bona fide' — o dobroj vjeri supružnika osam slučajeva koji se iznose kao primjeri za dobru vjeru. To mnogo znači za pastoralnu praksu, i mislim da se velik dio slučajeva može tim putem rješavati. Uzmimo jedan konkretan slučaj tu negdje iz susjedstva: ona se muči s petero djece, a on je danomice pijan. Kaže mi najstariji sin: 'Pater, ne sjećam se dana da se u našoj kući ne bi galamilo, svađalo, razbijalo... Od svog djetinjstva ne sjećam se takvog dana!' — To su te situacije... Pa kad takva žena dođe na ispovijed, možemo li je obligirati da primi i šesto dijete, a muž je stalno pijan? Moramo je radije ostaviti in bona fide.«

O. J. Weissgerber: »Mislim da nije potrebno jer joj možete reći: imate pravo na samoobranu.«

O. Fuček: »Čak i to ako je on in actu pijanstva, pa traži bračni čin, ona se može braniti antikoncepcijskim sredstvima. — Nastavljam dalje misao Upute (br. 30): »U obiteljima u kojima već ima više djece« — i tu bi mogla doći u

obzir bona fides. To je već šire pitanje. Koliko djece? Troje djece, recimo, u našim gradovima gdje oni imaju malu sobicu, a njih je dvoje s dvoje djece? Hoće li moći primiti treće dijete, ako im je već za četvero članova pretijesno? S pravom se treba pitati da li je u takvoj maloj prostoriji moguć normalan život za tolike. Dakle, koliko djece? To nije lako odrediti. Drugi vatikanski koncil u »Gaudium et spes« br. 50 kaže: »U krajnoj liniji taj sud (o broju djece) moraju donijeti sami bračni drugovi pred Bogom. No kršćanski supruzi neka budu svjesni da u načinu svoga postupanja ne mogu raditi samovoljno, nego su uvijek obvezani slijediti svoju savjest, koju treba uskladiti s Božjim zakonom; neka rado slušaju crkveno Učiteljstvo, koje taj božanski zakon pravovaljano tumači u svjetlu Evanđelja.«

Vlč. Rajko Brnić: »Ja se usudujem vratiti za jednu stepenicu natrag, kad je bila riječ o ispovijedi i pouci muževa. Mislim da bi bilo krnje ako ne bih dodao ovo: za Božić i za Uskrs idu muškarci na ispovijed. Ja sam pokušavao pomoću pokorničkog bogoslužja samo muškarce nekako spremati za ispovijed, nastojao sam upozoriti ih kako bi ipak trebali prije pročačkati svoje savjesti. Međutim, možete se nasmijati: muževi koji za Božić i za Uskrs dolaze na ispovijed, došli su svi dozirani alkoholom i ispovijedali su se iz okvira svoje pučkoškolske spoznaje. Ja mislim da bi zaista bio gubitak vremena i čovjek bi »poživčanio« kad bi pokušao u samoj ispovijedi napraviti nešto iz njih. Oni vele: »Napravio sam to i to . . . pa sad ubijte me!« A što je najgore, on točno u onom trenutku stavlja naglasak: »Znate ja se napijem, onda sam svakakav.« Oni sebe opravdavaju. Ja ga u savjesti obvežem na terapiju alkoholizma. Ne dajem to kao pokoru, jer bi bila odviše javna. Svećenici bi u ispovijedima morali inzistirati više na tom da se suzbije, a ne samo ispriča pijanstvo.«

O. Pero Bulat: »Mene bi zanimalo ne samo kako bismo spašavali savjesti pojedinaca. Evo, čuli smo o polupijanima — i mi kod misija pomislimo: pa neka ostane u vezi s Crkvom! Mene zanima što bi moralisti rekli za one koji su tako djelomično poučeni, dolaze nam, minimalisti su, a nemaju opravdanih razloga za to. Mi tu popuštamo linijom manjeg otpora gdje bi trebalo junaštva i čvrstoće da se ipak nešto učini zbog vjere, zbog Crkve, koja faktički propada. Bojim se da nas takvo tumačenje ne dovodi do toga da pustimo ljude, Crkvu i narod umrijeti, ali bez grijecha.«

O. Fuček: »Kad bismo sve svoje tumačenje sveli na to da, recimo, pokušamo ljude odvratiti od tih zabluda: to je kontracepcija, ono je kontracepcija! — i kad bismo sve usredotočili na taj jedan vidik bračnog života, koji je kontracepcija, učinili bismo po mom mišljenju nešto posve krivo, tj. jednostrano i nauka ne bi nikako bila cjelovita. Međutim, drugo je pitanje koliko smo mi dijete od početka njegova uzrasta poučili u ispravnom shvaćanju seksualnosti. S tim je u vezi i odgoj za čistoću, danas u ovoj situaciji, ali ne samo onako kako smo prije govorili: Ne smiješ ovo! Ne smiješ ono! Time nećemo ništa postići, nego sve treba osmisliti. Kako mi govorimo o ljubavi? Što znači ljubav? Seksualnost i ljubav dvije su najjače čovjekove komponente. Dosad se nije radilo na tome da čitav odgoj bude takav da mladi i ne pomisle živjeti ovako i onako, nego čistim bračnim životom. I mislim da je to naša zadaća. Psihološki od početka i skroz. Istina je da bi moralisti morali voditi brigu o tome. No ako bismo stajali samo ograničenja, onda bismo se stavili na pozicije minimalističkog morala. U prvom redu moramo imati na umu pojedinačne savjesti, a onda tek dolaze nacionalni motivi i ostalo. Samim nacionalnim motivima ne-

ćemo postići mnogo, osim kod pojedinaca. Dakle, naglašavam još jedanput odgoj za čistoću mladih i bračnih drugova, i to ne istom kad su došli u brak, nego od početka. U 40. broju upute naši biskupi vele: »Moramo također mi svećenici, a osobito duhovni pastiri i ispovjednici, uvijek biti svjesni da je pitanje kršćanskog služenja brakom zapravo samo jedan od logičnih zaključaka kršćanske nauke o seksualnoj čistoći i o svrsi spolnog nagona u braku i izvan braka. Tko kršćansku čistoću i kršćanski brak tako shvaća (po nauči Evanđelja i apostolskih poslanica: Mt 19, 3—12; 22, 29—30. Mk 10, 2—12; 12, 24—25; Lk 16, 18; 20, 34—36. 1 Kor 6, 15—7, 40; Ef 5, 22—33.), mnogo će lakše uzimati na sebe i terete braka, pa i obvezu uzdržljivosti kad je od njega traži svetost bračne veze i ono što danas nazivamo odgovornim očinstvom, odnosno materinstvom. A to moramo vjernicima dati mi svećenici općim odgojem za čistoću i za idealno shvaćanje braka prije svega u mladim predbračnim godinama, ali onda i dalje kroz čitav život. I u katehetskoj vjerskoj pouci, i u propovijedanju riječi Božje, i u ispovijedi, i u individualnom pastoralnom kontaktu, a osobito pri pouci zaručnika pred vjenčanje.«

O. P. Bulat: »Sigurno mi idemo za tim u obiteljskom apostolat, ističemo novo pozitivno poimanje čistoće i ljubavi, promičemo odgoj čistoće od školskih klupa i dalje. Ali imamo pred sobom gotovu stvarnost: ovakve župe i ovakav narod koji se sve više zaražava seksualnom revolucijom i shvaćanjima koja stvarno njih udaljuju od poimanja za kojima mi idemo. Mene bi zanimalo ovo: što da činimo prema nauči »Humanae vitae« i po vašem poimanju s ovim konkretnim ljudima koji imaju takav pojam i sadržaj duševnosti u sebi? Što bi s njima trebalo učiniti da se oni u nekom smislu ne prepuste samo minimalnim zahtjevima koje mi ovako iznosimo: šutimo, gledamo kroz prste, popuštamo im? Tu se ipak dâ nešto učiniti da dođe do boljeg mnijenja. Ja sam kojiput osjetno vidio: kad se čovjeku pokazala neka čvrstoća, on se pokajao. Kroz jedno određeno vrijeme počeli su živjeti kršćanski, dok ih nije na slijedećoj ispovijedi ili drugi propovjednik smirio u njihovoj savjesti, pa su opet počeli živjeti kao prije. Ja, naime, kao misionar osjećam da ljudima treba prodrmati savjesti, ozbiljno i mirno, i u ispovijedi dosljedno to provoditi, makar znali da ćemo nekoga odbiti i udaljiti. Ako im popuštamo, postizemo ispovijedi bez ikakva stvarnog obraćenja. Što bi u takvoj konkretnoj situaciji trebalo ljudima reći?«

O. Fuček: »Ja mislim, potrebno je od vremena do vremena prodrmati savjesti. No mislite li da će te prodrmane savjesti tako živjeti 20 i 30 godina? Istina, sv. Vinco Fererski ili Mulih postizavali su mnogo. I smatram da je zaista potrebno prodrmati savjesti, od vremena do vremena potresti ih takvim šokovima. To isto želimo postići kod nas samih duhovnim vježbama. Ali vi imate i stariju generaciju, recimo na našim selima. Problem je isti kao kod alkoholizma. Na koji način raditi s njima, to je pitanje. A drugo je: kako ću raditi s djecom, s mladeži? Ja bih dao prvenstvo mladima. Moje je kao svećeniku, ne da napustim starije, nego da pokušam stvoriti — koliko je moguće — novi idealni naraštaj koji će sutra prihvatiti nauku Crkve. Koliko ću u tome uspjeti? Ako počnem od malih nogu otvoreno, a s njihove strane iskreno u privatnim razgovorima, ne samo masovnim pastoralnim postupcima nego i uvjeravanjem, vjerujem da mogu pomalo stvoriti neki mali broj, pusillum gregem, jer je onaj općeniti mentalitet strahovit. Ne stvaramo mi kršćani taj mentalitet, mi smo uro-njeni u njemu kao kapljica u tom sekulariziranom svijetu, koji drukčije misli. — Što možemo učiniti sa starijom generacijom? Pokušajmo s njima činiti što god

možemo, no naglasak stavimo na mlade, na njih potrošimo veći postotak vremena. Oni su budućnost, oni su kadri unijeti novi mentalitet.«

O. J. Weissgerber: »Imam nešto iskustva s mladima i sa starima. Slažem se s vašim pastoralnim načelima. Dok sam radio sa studentima, šezdesetak od oko 500 studenata koji su redovito dolazili, zaželjelo je poseban kružok. Bili su to većinom medicinari. Dao sam im knjigu oca Healyja »Medical Ethics«. Sami su pripremali predavanja. Bilo je to prije izlaska enciklike »Humanae vitae«. O svemu su se osobno uvjerali. Onda sam otišao na studije u Belgiju. Kad sam se vratio, ustanovio sam da su oni najrevniji pokolebani od drugih svećenika i zavedeni na drukčije gledanje. Nisu mladi u boljoj situaciji, nego prije u goroj jer su se susreli s problematiziranim klerom. Tako da se još drže stari, koje je u svoje vrijeme svećenik poučio u dosljednijem stavu.«

O. Fuček: »Čitav sam semestar obrađivao sa skupinom studenata encikliku »Humanae vitae«. Išli smo dio po dio, i to tako da su se sami pripremali imajući u ruci tekst. Obradivali smo je u dinamici skupine. Ove godine obradili smo s povećanom skupinom skripta »Predbračni i bračni moral«. Mnoge od njih dobro poznam. Nisam iluzionist, ali se pouzdano nadam da će znatan postotak njih pokušati živjeti po tim načelima. Ako ih, recimo, ja pustim da dođu pod snažan utjecaj svećenika koji će im, nažalost, drukčije govoriti, u teškim situacijama bračnog života možda će posegnuti za lakšim rješenjima. Mi svećenici morali bismo u tim pitanjima zauzeti jedinstven stav.«

J. Weissgerber: »Meni je drago što naši svjetovnjaci i časne sestre slušaju sve ovo. Nije da mi svećenici samo zahtijevamo norme i baš nas briga kako ćete vi sve to vršiti. Molio bih vas koji ste došli u ovu Ljetnu školu da uđete u raspravu. Odsad vi imate prednost...«

Inženjer: »Meni se nameće pitanje: odlučujem se, na primjer, da neću imati djece iz egoističkih razloga. Kako ću ja postići da nemam djece, to mi se čini manje važnim negoli moja nečasna nakana.«

O. Fuček: »Pitanje je vrlo fino postavljeno i nije posve jednostavno odgovoriti na nj. Enciklika »Humanae vitae« postavlja stvar ovako. Ljudsku je narav Stvoritelj tako podesio da ja nisam apsolutni gospodar te naravi, nego upravljam njome. Znači, ima granica preko kojih ne smijem. Jedna od tih granica jest: svaki bračni čin treba da bude otvoren prokreaciji. To su izričite riječi Humanae vitae (br. 11). Ako muž zatvori mogućnost rađanja, on je u biti narušio smisao braka: odijelio je finalnost rađanja od finalnosti ljubavi. Dvije su strane, dvije su svrhovitosti braka: ljubav i mogućnost rađanja. A muž je, recimo, isključio mogućnost rađanja, a ipak želi doživjeti bračni čin, iskazati ljubav. Takvo je stanovište izričito osuđeno. U br. 12 nalazimo: »Učiteljstvo je ovu nauku izložilo u više navrata i ona se temelji na neraskidljivoj vezi između dvojakog smisla bračnog čina: smisla sjedinjenja i smisla rađanja. Tu je povezanost Bog ustanovio i čovjek je ne smije samovoljno raskinuti. Po svojoj najdubljoj razložnosti, bračni čin, dok najuže sjedinjuje bračne drugove, ujedno ih osposobljuje za rađanje novog života po zakonima koji su upisani u samu narav muškarca i žene. Ako se čuvaju oba ova bitna vida — vid sjedinjenja i vid rađanja — bračni čin u cijelosti zadržava smisao uzajamne i istinske ljubavi kao i svoju usmjerenost prema visokoj zadaći roditeljstva, na koju je čovjek pozvan. Smatramo da su ljudi našeg vremena na poseban način sposobni uvidjeti kako je ta nauka u skladu s ljudskim razumom.«

To je odgovor na postavljeno pitanje. Oni koji ne prihvaćaju encikliku *Humanae vitae*, a takvih ima, oni će ići sasvim drugom personalističkom trasom i oni će reći: cjelovitost bračnog života, ako je poštena u cjelini, opravdava pojedine čine. No to je stanovište izričito osuđeno u 14. broju enciklike.«

Inženjer: »Ipak se sredstva za kontracepciju upotrebljavaju. Razlikuju li moralisti težinu grijeha u primjeni različitih sredstava?«

O. Fuček: »Razlikuju. Tradicionalna je moralka razlikovala prirodni način kontracepcije (copula interrupta, povlačenje prije reda) i umjetni način (instrumenti i kemikalije). U ono doba nije se još znalo za pilulu. Tradicionalni moralisti zahtijevali su: ako bi muž upotrebljavao umjetna sredstva, žena se morala opirati kao prema napadaču. Međutim, suvremeni moralisti općenito ne opetuju više taj zahtjev, pa ni enciklika H. V. ne stavlja taj zahtjev. Samo se gleda da li je kontracepcija izravna ili nije. Izravna kontracepcija nije nikad dopuštena.«

O. J. Weissgerber: »Važna je još razlika da li su sredstva samo kontraceptivna ili čak abortivna. Sterilet je npr. abortivan, izaziva pobačaj začeto djeteta. Ima i estrogenskih pilula koje sprečavaju nidaciju začeto djeteta.«

O. Fuček: »Da, ta je razlika važna... O tome imate potanko u mojim skriptama.«

Inženjer: »Treće i posljednje pitanje! Ženi je dopušteno upotrijebiti anti-koncepcijska sredstva u slučaju direktne agresije. Misli li se samo na direktnu agresiju druge osobe ili u širem smislu: žena može biti napadnuta ne samo od konkretne osobe, nego je direktno napadnuta od bolesti. Može li i to uzeti kao agresiju? Agresija je u oba slučaja: agresija čovjeka i agresija bolesti.«

O. J. Weissgerber: »Pitanje je majstorski postavljeno!«

O. Fuček: »Upitao bih prvo kako je formirana savjest dotičnih bračnih drugova. Ako je ta savjest dobro formirana, ispravna kršćanska savjest, ako oni nipošto ne žele grijeh, ono, što će u pojedinom slučaju učiniti, subjektivno ne mora biti grijeh.«

O. J. Weissgerber: »Subjektivno su opravdani...«

O. Fuček: »Ali pazite, u takvoj situaciji radi se o sukobu dužnosti, casus perplexus. Na primjer, kuća gori, ja sam na petom katu. Opasnost je po život u svakom slučaju: ako ostanem, izgorjet ću, ako skočim s petog kata, opasnost je da se ubijem. Što ću učiniti? Vjerojatno bih skočio kroz prozor, jer mi se čini da imam više šanse za život. Tako i u ovoj prigodi: odgovorno očinstvo s jedne strane, s druge strane bračna ljubav. Oni, recimo, smatraju subjektivno u savjesti da će im stradati brak ako se ne očituje tjelesno. Sve ovisi o poštenju njihove savjesti. Ako se u dobroj vjeri odluče, makar objektivno krivo, mogu ići na sakramente.«

»Objektivno kontracepcija je uvijek zla, subjektivno oni mogu biti bez grijeha. Opetujem distinkciju: samo subjektivno, ne objektivno, oni mogu biti bez krivnje.«

»Takvo razlučivanje donosim na temelju odgovora Kongregacije za nauk vjere, koji su dobili naši biskupi na neka konkretna pitanja u vezi s naukom enciklike »*Humanae vitae*«. U tom smislu je Kongregacija odgovorila 31. srpnja 1972, 1. kolovoza 1972. i 20. ožujka 1973.«

O. J. Weissgerber: »Kad se radi o pravom vanjskom agresoru, imate pravo da se mogu upotrijebiti antikoncepcijska sredstva u obranu. Ne radi se više o antikoncepciji, nego samo o antikoncepcijskim sredstvima za obranu, ona su u tom slučaju obrambena sredstva. Imaju otprilike narav i ulogu odijela koje štiti od napada. Protiv divljaka odijelo ne bi bila djelotvorna obrana, dok 'antikoncepcijska sredstva' jedina djelotvorno čuvaju ženu od nasilničke trudnoće. Zato su stariji moralisti stavljali preostro da su 'antikoncepcijska sredstva' u sebi zla, premda su nedosljedno rješavali slučajeve na isti način. Antikoncepcija je u sebi zla, dok antikoncepcijska sredstva mogu poslužiti za opravdanu samoobranu.«

O. Fuček: »Još treba nadodati da se u moralci nepravedni napadač uzima uvijek izvanjski. Bolest nije napadač, to je specijalna tjelesna situacija. Isto tako ne može se ni dijete smatrati nepravednim napadačem, ono je prirodni učinak bračnoga čina. Silovana žena brani se od vanjskog napadača, ne od djeteta koje još nema. Nema ipak pravo pobaciti ako se začelo. Što se tiče bolesti, u obzir dolaze samo tri subjektivna rješenja: dobra vjera (bona fides), error invincibilis (nesavladivo neznanje) i casus perplexus (sukob dužnosti). U sva se tri slučaja radi o subjektivnom, a ne o objektivnom planu: kako u danom trenutku reagira čija savjest. Zato navedena subjektivna rješenja nikad ne mogu postati načela za ravnanje, nego samo ustanovljujemo da takvih slučajeva subjektivno može biti.«

Otac devetero djece: »Jedno me smeta u svemu ovom izlaganju. Govorilo se o seksualnoj revoluciji i o spremanju mladih na brak. Jesu li moralisti predvidjeli tko će mladima usaditi ljubav prema domovini? Ja potječem od nepismenih roditelja, nisu mi znali govoriti o seksu, nije tada bilo seksualne revolucije, ali su mi usadili u srce ljubav prema domovini. Tu ljubav prenio sam i u svoju obitelj. Ta me je ljubav vodila u shvaćanju obiteljskog života. Mislim da bi moralisti trebali izraditi načela i poučiti mlade da ljube svoju domovinu.«

J. Weissgerber: »Pater Bulat uživa slušajući vas...« (Smijeh)

O. Fuček: »Pitanje je izvrsno! U dijelu moralke, gdje se obrađuju kreposti što ih kršćanin mora posjedovati, i te kako se govori o domovinskoj ljubavi. Danas izlaze monografije i knjige o domovinskoj ljubavi. Taj motiv ne samo da vrijedi ovdje, kad se radi o seksualnom moralu, nego i u svim ostalim dužnostima. No pitanje je koliko taj motiv djeluje na pojedince. Motiv ljubavi prema domovini dolazi u sklop ostalih motiva, pa ga ne smijemo odviše isticati ispred drugih. Vaši su roditelji bili divni ljudi i ucijepili vam ljubav prema domovini. Drugi nemaju tako jasan nacionalni osjećaj.«

O. J. Weissgerber: »No crkveni osjećaj trebali bi ipak svi imati: djeca su sva i jedina buduća Crkva, Božje kraljevstvo...«

Časna sestra karmelićanka: »Rečeno je da bi trebalo početi s odgojem najmlađih. Molila bih da nam kažete kako onda treba spremati djecu na prvu svetu pričest s obzirom na šestu Božju zapovijed.«

O. Fuček: »Dok sam bio gimnazijalac, izašla je u »Katoličkom tjedniku« statistika o sarajevskoj djeci. Do šeste godine života, veli statistika (ne znam tko ju je proveo) preko 50%, ako se ne varam 63% djece bilo je 'pokvareno', tj. negativno upućeno u seksualnu stvarnost. Omladina zna više nego mi slutimo, pa i oni najmanji. To su bila sarajevska djeca, bez obzira na vjersku pripadnost. Toliko samo kao uvod.«

Sestra Stella radila je na našoj župi. Svi je znate, sada je u Rimu. Ona mi je govorila: »Kako smo svi mi skupa naivni! Pretpostavljamo da djeca o tome ništa ne znaju. Kakve ja razgovore među njima slušam kad se oni preda mnom počnu otvarati!« — A sestra Stella zna stvoriti intimnost pa joj djeca kažu više nego drugima. S tim u vezi upozorujem na knjigu 'Istina o porijeklu života'. To su izvaci iz talijanske ankete o tome kako postupati s djetetom u seksualnim pitanjima. (Izd. Quartana, hrvatski prijevod naručuje se kod župnika u Samoboru.) Mala djeca spontano postavljaju pitanja, ponekad još sasvim mala djeca: Kako sam došao na svijet? Zašto sam drukčija od brace? Na koju stranu dijete izlazi? Zašto tata? Na ta konkretna pitanja u tradicionalnim bi obiteljima znali odgovoriti: Šuti! Takve stvari se ne pitaju! — Takav odgovor zatvori dijete, ono više ne pita, ali saznaje odgovore na ulici od pokvarenih drugova. Treba mu zato iskreno odgovoriti, ali ne tako da ga bilo čim šokiramo. Odgovoriti treba lijepo, da dijete bude zadovoljno.»

O. *Dračko*: »Mali od tri godine upitao je mamu preda mnom: »Mama, zašto ti imaš tako velik trbuh?« — Ona mu je odgovorila: »Već sam ti više puta rekla da to ne pitaš kad su gosti tu. Kasnije ćemo razgovarati o tome.« — Poslije mi je mama pričala: »Nije to prvi puta da tako pita, već je sto puta to pitao.« — »A što ste mu odgovorili?«, pitao sam ja. — »Rekla sam mu: Andriji, mama će dobiti seku ili bracu i sada moraš biti dobar da mama može lijepo na svijet donijeti seku ili bracu, pa će biti sve u redu. Oni stariji svi već znaju...«

O. *J. Weissgerber*: »Mislim da je mali htio da i vi to saznate... (Smijeh) Vrlo dobar znak da je dijete ponosno što će dobiti bracu ili seku.«

O. *Stanko Weissgerber*: »Malo prije dotakao se pater Bulat pitanja u vezi s današnjom temom: kako ćemo spasiti narod i moralnost? Vi ste postavili jednu razliku i ja se slažem s njome, da više treba raditi oko mladih, a oko starijih koliko se da. Postavio bih još jednu razliku. Čini mi se da će to svi svećenici prihvatiti. Mi u jednom području možemo potpuno svjesno i aktivno informirati i formirati savjesti. No tu je i vjeronauk, onda u korizmima, kad su vjernici spremniji na metanoju (pokajanje), da mirno iznesemo svake godine na neki način temu o odgovornom očinstvu. S namjerom da uznemirimo savjesti i javno ih formiramo. Onda je tu štampa, osobito obiteljska. I mnogi takvi vanjski potihvati morali bi formirati savjesti. A u ispovjedaonici prosuđujemo prema subjektivnoj savjesti. Javno pak treba nastupiti revno i odlučno.«

O. *Fuček*: »Da li se to područje počelo znanstveno proučavati sa svih vidika? S psihološkog, pedagoškog, medicinskog, sociološkog itd. sa znanstvenim podacima? U tom bismo slučaju mogli postavljati stvari mnogo solidnije, npr. »Ovakav« (dokumentirano!) način seksa, kamo vodi? Zasad se sve to tretira još površno.«

O. *A. Bauer*: »Masa naših radnika danas radi u Njemačkoj. Dođu, na primjer, na 5, 6... 8 dana kući. Imaju razloga da nemaju dijete. Kako će apstinirati?... Slično je i s mornarima.«

O. *Fuček*: »Smatram iluzornim pomisliti da će on, kad dođe kući, sa ženom živjeti kao brat i sestra, a njihov je brak ionako ugrožen kroz 4, 5, 6 mjeseci njegova izbijanja. U takvu slučaju dolaze u obzir ona spomenuta rješenja koja donosi Uputa našeg episkopata, kao i moralisti. Ja se tu ne bih uzrujavao. Treba samo vidjeti kako djeluje njihova subjektivna savjest kad dođu na ispovijed.

O. A. Bauer: »Govor je bio o starima i o mladima. No ipak se čini da ima slučajeva gdje moramo uskratiti odrješenje: nema nikakvih ozbiljnih razloga da nemaju djece, nego ljudski obzir. Otac Bulat govorio je u istom smislu iz svog misionarskog iskustva.«

O. J. Weissgerber: »Ako u takvom slučaju dadnete odrješenje, ništa im niste koristili, oni će odgovarati Bogu, ne vama. Sami biste sagriješili da im podijelite odrješenje.«

O. Fuček: »Istakao bih da smo još uvijek spremni seksualne prestupke drukčije tretirati, sasvim drukčije od ostalih grijeha. Teška psovka, mržnja na bližnjega teži su grijesi od seksualnih. Drugo, što se tiče uskraćivanja apsolutije: kojiput je iz pedagoških razloga, radi čitave zajednice i u skrajnjem slučaju, opravdano uskratiti odrješenje. Redovito treba pokušati sve da se penitent disponira za odrješenje.«

O. Bauer: »Činjenica je da ljudi olako prelaze preko svega... Čuvanje, čuvanje, pa čak i abortus!«

O. Fuček: »Da, nažalost, na te stvari se gleda većinom naturalistički, to je suvremena stvarnost.«

O. J. Weissgerber: »Često se liječnici stave na poziciju: manje je zlo kontracepcija nego pobačaj. I to je stanovište opravdano. Kad je već netko odlučio abortusom rješavati svoju plodnost, onda ga možemo nagovarati da se radije lati kontracepcije.«

O. Fuček: »Mnogim liječnicima koji nisu religiozni jedina je norma: zdravlje! I, zato će oni savjetovati ono što označuje medicinski izlaz iz situacije.«

Vlč. Čondrić: »Počeli smo raspravu s izvještajem o stanju u Italiji, za koju smo rekli da nije za nas indikativna. Zatim smo prešli na Uputu našeg episkopata. Malo je čudno što naša Uputa veli da ne smijemo slijediti ni mišljenje moralista, ni drugih episkopata... To je nova stvar da se norma moralitatis uzima lokalno, kao normativna za naše područje. A što je norma za naše radnike u inozemstvu i za svećenike koji ondje s njima rade? Da li upute stranih episkopata? Ne idemo li u relativizam i u anarhiju? Prije je bilo mjerilo sensus communis moralistarum, a sada lokalni episkopat. Molim vas da nešto o tome reknete.«

O. Fuček: »Hvala Vam od srca na tom pitanju. Ja sam ga očekivao i već sam mislio da ćemo ga mimoići. Sada bi čovjek morao ocijeniti izjavu trojice naših nadbiskupa, kao što je dr Kuničić javno kritizirao Uputu francuskih biskupa pod naslovom: »Smijemo li kritizirati francuske biskupe?« — On je ocijenio 16. broj francuske Upute. Tako i mi možemo pitati: smijemo li kritizirati rečenicu »Za našu lokalnu Crkvu ne vrijede ni tumačenja o HV raznih privatnih teologa, pa ni iz naše zemlje, ni tumačenja svjetskih BK, nego tumačenje naših biskupa, kako je izneseno u ovoj poruci.« (str. 4.) No valja reći da to nije tekst same BK, nego uvod koji su potpisali trojica nadbiskupa. Da li su time htjeli reći: naša BK najbolje tu stvar tumači na čitavom svijetu i nemojte se držati ostalih! — ili su htjeli reći; za naše područje vrijedi regionalni princip — imamo se držati ove Upute? — Mislim da je isključeno da bi jedna BK nastupala protiv drugih BK. — P. Brajčić mogao bi nam odgovoriti na pitanje: koju vrijednost ima izjava jedne BK s obzirom na naš pristanak, assensus religiosus?«

O. Brajčić: »Ukoliko se slaže s Papom, autentičnim magisterijem.«

O. Fuček: »Da, ukoliko se slažu s Papom. Sada odgovaram: sve BK koje sam nabrojio u skriptima uvjereni su da se slažu s Papom, nijedna BK nije ustvrdila protivno. Slično je kao kad kanonisti tumače crkveni kanon. Sam paragraf je kratak, a sad dolaze kanonisti pa pišu rasprave i knjige, te će jedni biti blaži u tumačenju, drugi stroži. P. Hamel, profesor morala na Gregorijani, pročitao je izjave biskupskih konferencija o »Humanæ vitæ« i napisao niz članaka. On je ustvrdio na kraju da ne nalazi nikakve bitne suprotnosti među BK raznih zemalja. Jedni će naglasiti više savjest, drugi objektivna načela. Koji su naglasili objektivne norme, činit će se nekima da su to odviše naglasili i jedino rekli. Koji su istakli subjektivne smjernice, činit će se nekima da su to jedino kazali i da su pretjerali. Između ta dva ekstrema nalaze se sva mišljenja svjetskih BK. Ne može se navesti nijedna BK koja bi bila u sukobu s Papom.

Naša BK, odnosno njezini predstavnici, trojica nadbiskupa, žele da se mi držimo regionalnog principa. Svaka, naime, zemlja, svaki narod, imađe zaista mnogo svojih specifičnosti i mnogo toga treba da uđe u obzir kad se procjenjuje naše stanje dok propovijedamo nauku Crkve. I zato su oni smatrali da ta pouka za naše prilike najbolje odgovara. Da li bi bila najbolja za njemačke ili za francuske prilike? Mislím da su ondje prilike u mnogočem drukčije. No sve te razlike nisu bitne da bi izazvale opoziciju. Razni vidici različito su naglašeni.«

O. J. Weissgerber: »Radi se o jednostranostima, ne o protivnostima. . .«

O. Fuček: »A što se tiče francuske BK, usudio bih iznijeti svoje osobno mišljenje i tako ga uzmete. Kad su pisali Uputu, nisu imali na pameti razliku 'sukob dužnosti na objektivnom i na subjektivnom planu', nego tumači francuske Upute rekoše da se nije mislilo na sukob dužnosti na objektivnom, nego samo na subjektivnom planu.«

O. J. Weissgerber: »Na sastanku u Lurdu francuski su biskupi naknadno dali izjavu da se sukob dužnosti shvaća u subjektivnom smislu.«

O. Fuček: »Sve je to bilo pisano prije tih naknadnih razjašnjenja.«

Liječnik: »Zanima me knjiga koju ste preporučili. Ja živim na terenu gdje radi sestra Stella: predgradsko seljačko stanovništvo. Pitam se: tko i u kojem stupnju treba da ulazi u seksualno iniciranje mladeži? Kad je sestra Stella dala djeci čitati neke knjižice, ljudi su govorili: »Sestra Stella propagira »Čik!« (Smijeh) Treba li pritom uzeti u obzir i mentalitet kraja i u kojoj mjeri treba stvari prezentirati?«

O. Fuček: »Treba uzeti u obzir sve čime se oni hrane. Zato dušobrižnik mora znati što raznim vrstama ljudi dolazi u ruke, što oni čitaju, bilo da je to »Čik«, »Adam i Eva« ili ne znam što, kako se prema tim stvarima općenito odnose. Od toga treba onda polaziti u poslu liječenja situacije, pa i mentaliteta.«

Vlč. Špoljar: »Preporučena knjižica 'Istina o podrijetlu čovjeka' je pomoć roditeljima, nije za djecu.«

O. Fuček: »Dakako, ta knjiga nije pisana za djecu, nego za one koji će govoriti djeci.«

Vlč. Špoljar: »Ima knjižica za djecu: Tko će nam reći istinu, Dnevnik Ane-Marije, Od petnaeste do ljubavi itd. Roditelji se ustručavaju o tome govoriti pa im knjižica može pomoći.«

O. Fuček: »Roditelji moraju biti prvi odgojitelji svoje djece. Oni treba da znaju u kojem se stanju zrelosti i informiranosti nalaze njihova djeca. To će moći zaključiti iz pitanja koja još mala djeca postavljaju. Oni će nastojati da tu iskrenost zadrže i produlje do puberteta. Onda ih imaju u ruci, tada se može pedagoški raditi. No ako roditelji presijeku svojim odgovorima: Ne smiješ! To se ne pita! — itd., bilo na koji način, dijete će se zatvoriti, neće više pitati, ali će se informirati kojegdje.«

O. J. Weissgerber: »Jučer su rasprave išle više preko listića, danas više usmeno. Ipak ima i danas jedan listić. — Problem seksualnog odgoja zaslužio bi čitavu novu Ljetnu školu. Samo smo ga načeli.«

O. Fuček (čita listić): Što vi moralisti kažete o začecu koje se izvodi na neprirodan način? U zagradi: nepovrijeđen himen. — »Ovo u zagradi o nepovrijeđenom himenu posebno je pitanje. Što se tiče umjetnog začeca, ako se misli na umjetnu inseminaciju, oplodivanje ili, bolje, osjemenjivanje, onda vas upućujem na članak koji sam o tome napisao u »Obnovljenom životu« 1971. u 2. broju. Nije mi moguće da jednim odgovorom zadovoljim to pitanje, toliko tu ima razlika. Umjetna inseminacija može se dopuštati samo u jednom slučaju, kad se radi o homogenoj inseminaciji, tj. od vlastitog muža. Ako normalnim bračnim činima ne dolazi do željena začeca, može se semen izvaditi i ubaciti dublje u maternicu.«

(Diskusija prekinuta, jer je bilo skrajnje vrijeme za slijedeće predavanje.)

Pero Bulat

HOĆE LI SE NAŠA PRIVREMENA MIGRACIJA PRETVORITI U TRAJNU EMIGRACIJU?

Povijesni, politički, nacionalni, ekonomski, vjerski, zemljopisni, socijalni i drugi razlozi djelovali su na to da se za Hrvate može punim pravom reći kako imaju veliku migracijsku i emigracijsku prošlost.

Tom snažnom valu ostavljanja svoje rodne grude bili su izloženi više nego mnogi drugi narodi Evrope i svijeta. Ovdje želimo pokušati da na temelju našega povijesnoga iskustva odgovorimo na vrlo akutno pitanje koje leži pred nama kao nedokučiva sfinga: hoće li naši radnici ostati u inozemstvu? Koliko će ih se vratiti, a koliko će ih u tuđini ostati od onih stotina tisuća koji u ovo zadnje vrijeme ostaviše svoje domove i svoju rodnu grudu tražeći kruha »gdje svoga nema i gdje brata nije«?

Odmah naglašujemo da ne želimo davati neke peremptorne odgovore, jer je to zasad i nemoguće. Ali ipak želimo uočiti tokove kretanja onoga što tako nevinno nazivamo »privremeni« boravak naših ljudi u inozemstvu.

Bježanje pred Turcima

Francuz Rimbaud primjećuje, kako iznosi Šišić u *Povijesti Hrvata*, da smo sredinom X. stoljeća brojili oko 1,600.000 do dva milijuna.

Analiza pristupačnih dokumenata o demografskom stanju Engleske u to vrijeme dovela je J. C. Russela — *British medieval population*, London 1948. g. — da je ovako ocrtao evoluciju pučanstva same Engleske: